25. Contractueel (quasi-)erfrecht: wat kan er al wel onder het huidige Nederlands recht?

MR. B.O. KAPMA

Door het in art. 4:4 BW opgenomen verbod om te beschikken over nog niet opengevallen nalatenschappen én onbekendheid met andere oplossingen lijken die andere oplossingen nog niet op grote belangstelling te mogen rekenen. In deze bijdrage onderzoek ik een aantal van die andere oplossingen en kijk of er rechtsfiguren zijn die onder huidig recht ook al voor meer zekerheid kunnen zorgen.

1. Inleiding

Bij de advisering rond uiterste wilsbeschikkingen wordt meestal alleen over testamenten gesproken. Als de situaties complexer zijn (samengestelde gezinnen met kinderen uit verschillende relaties, bedrijfsopvolgingssituaties) zorgt de eenzijdige herroepelijkheid van testamenten voor onzekerheid. In de praktijk is er een grote behoefte aan oplossingen waarbij de beoogde verkrijgers (meer) zekerheid hebben over de gevolgen van het overlijden van de erflater. Die behoefte wordt in mijn waarneming het meest gevoeld bij samengestelde gezinnen, een groep die sterk groeiend is. Door het in art. 4:4 BW opgenomen verbod om te beschikken over nog niet opengevallen nalatenschappen én onbekendheid met andere oplossingen lijken die andere oplossingen nog niet op grote belangstelling te mogen rekenen.
In deze bijdrage onderzoek ik een aantal van die andere oplossingen en kijk of er rechtsfiguren zijn die onder huidig recht ook al voor meer zekerheid kunnen zorgen. Natuurlijk baseer ik me daarbij voor een groot deel op het proefschrift van Freek Schols: 'Quasi erfrecht met bindende elementen'.[1]

2. Verbod op het sluiten van overeenkomsten over de nalatenschap?

Art. 4:4 BW bepaalt:

'1. Een voor het openvallen van een nalatenschap verrichte rechtshandeling is nietig, voor zover zij de strekking heeft een persoon te belemmeren in zijn vrijheid om bevoegdheden uit te oefenen, welke hem krachtens dit Boek met betrekking tot die nalatenschap toekomen.

2. Overeenkomsten strekkende tot beschikking over nog niet opengevallen nalatenschappen in hun geheel of over een evenredig deel daarvan, zijn nietig.'

Huijgen merkt over dit artikel op dat overeenkomsten over bepaalde goederen met werking na dode dus niet nietig zijn.[2] Huijgen noemt expliciet als voorbeelden van dit soort bedingen: '*verblijvingsbedingen, toescheidingsbedingen, overnemingsbedingen en optiebedingen, uiteraard tenzij zij betrekking hebben op de gehele nalatenschap, hetgeen in de praktijk vrijwel nooit voorkomt. Verblijvingsbedingen die betrekking hebben op andere dan vennootschappelijke gemeenschappen, zoals een huwelijksgemeenschap of een samenlevingsgemeenschap, zijn eveneens geldig.*'

In zijn proefschrift legt Schols meer de nadruk op art. 4:42 lid 2 BW: de mogelijkheid om de uiterste wilsbeschikking steeds eenzijdig te herroepen.
Zolang niet iemand contractueel tot erfgenaam wordt benoemd en er geen beperkingen worden aangebracht in een beroep op de legitieme is er mijns inziens meer mogelijk dan waarvan er in de (notariële) praktijk nu gebruik wordt gemaakt.
Overigens wijst Yesilkir op de mogelijkheid dat erfovereenkomsten naar het recht van ons omringende landen door de werking van het internationaal privaatrecht ook in Nederland werking kunnen hebben.[3]

3. Veelvoorkomende vormen van overeenkomsten met werking bij overlijden

In de dagelijkse notariële praktijk worden al (veel) vormen van contractueel erfrecht toegepast, wellicht zonder dat men zich dat volledig realiseert. Met contractueel erfrecht

1 F.W.J.M. Schols, *Quasi-erfrecht met bindende elementen* (proefschrift), Radboud Universiteit Nijmegen, Publicaties vanwege het Centrum voor Notarieel Recht, 2006.

2 W.G. Huijgen, *T&C BW*, commentaar bij art. 4:4 BW.

3 S. Yesilkir, 'De erfovereenkomst in Nederland', *ftV* 2019/1.

bedoel ik hier overeenkomsten die een werking hebben na het overlijden van een van de contractpartijen.
Ik noem bijvoorbeeld:

1. verblijvingsbedingen (bijvoorbeeld in samenlevingscontracten of huwelijkse voorwaarden);
2. verblijvingsbeding of overnamebeding in vennootschapscontracten;
3. finaal verrekenbeding (bij overlijden) in huwelijkse voorwaarden;
4. schenking/gift bij dode;
5. verkoop van een goed met levering na overlijden;
6. vaststellingsovereenkomsten waarin een vordering wordt vastgesteld die opeisbaar is na overlijden;
7. levensverzekeringen (of meer in het algemeen: sommenverzekering);
8. het verlenen van een optie tot koop.

Ook worden er vormen toegepast die berusten op de wet, denk aan aanbiedingsverplichtingen van bijvoorbeeld aandelen in besloten vennootschappen met beperkte aansprakelijkheid.

Contractueel erfrecht komt in de praktijk veel voor. Er is meer onder de zon dan alleen een testament. In mijn waarneming worden veel van de genoemde vormen niet heel bewust ingezet. Vooral in de combinatie van verschillende oplossingen is nog meer mogelijk dan nu in de testamentenpraktijk wordt toegepast.

Al deze vormen van overeenkomsten hebben gevolgen na het overlijden van een van de contractpartijen. Als je het ruim ziet, zou je zelfs leningsovereenkomsten waarin een vordering direct opeisbaar wordt na het overlijden van de schuldenaar kunnen zien als een overeenkomst met werking na dode. Dat de vordering direct opeisbaar wordt na overlijden geldt voor vrijwel iedere leningsovereenkomst. Toch ervaren we dat in de praktijk niet als een regeling met erfrechtelijke werking. Heel vaak wordt na een overlijden een lening niet direct opgeëist, maar als dat wel gebeurt kan er natuurlijk wel een probleem ontstaan als er onvoldoende liquide middelen in de nalatenschap (of bij de erfgenamen) aanwezig zijn.
Waar het in de adviespraktijk natuurlijk om gaat, is om praktisch goed te hanteren regelingen te hebben die min of meer dezelfde werking hebben als een testament en de voordelen van een testament, terwijl ze een eventuele andere partij (bijvoorbeeld de levenspartner of zakenpartner) ook binden. Op die manier wordt een grotere rechtszekerheid bereikt dan met een testament mogelijk is. Een testament kan immers altijd eenzijdig worden herroepen op grond van art. 4:42 lid 2 BW.
In de praktijk wordt bijvoorbeeld een verblijvingsbeding bij samenwoners met een gezamenlijke woning vrij algemeen geadviseerd. Als de woning niet gemeenschappelijk is, wordt dan vaak een testament geadviseerd. Maar waarom wordt in dat geval niet een overnamebeding in het samenlevingscontract opgenomen?
Mellema-Kranenburg geeft in een van de stellingen bij haar promotie al een mooi voorbeeld:

‘1. Een gelijkwaardig alternatief voor de ouderlijke boedelverdeling zijn huwelijkse voorwaarden inhoudende een verblijvingsbeding (om baat) onder de potestatieve voorwaarde dat een echtgenoot zich terugtrekt.’[4]

Onder het oude recht van voor 2003 werd het verblijvingsbeding anders behandeld voor de werking van de legitieme dan onder het geldend recht. Toch illustreert dit mooi dat er verschillende wegen zijn die hetzelfde resultaat kunnen bereiken.
Als we de door Mellema-Kranenburg genoemde potestatieve voorwaarde even weglaten dan vormt dit verblijvingsbeding zelfs een beter alternatief, want de andere echtgenoot heeft meer zekerheid dat hij uiteindelijk gerechtigd zal worden tot de goederen dan bij het ouderlijke boedelverdelingstestament omdat het testament natuurlijk herroepen kan worden. Ditzelfde geldt natuurlijk voor een wettelijke verdeling.
Voor zover de goederen waar het om handelt niet gemeenschappelijk zijn, kan hetzelfde effect natuurlijk bereikt worden met een overnamebeding. Ik stel me voor dat bij de ‘inbreng-regeling’ (het ‘om baat’-gedeelte van het overnamebeding) dan gelijk een regeling wordt getroffen onder welke voorwaarden de kinderen uiteindelijk de eventuele vordering wegens inbreng op kunnen eisen.

4. Vaststellingsovereenkomst, finaal verrekenbeding: erfrecht? Een voorbeeld uit recente jurisprudentie

Illustratief voor de rol van overeenkomsten die werking hebben na overlijden is de casus die ten grondslag lag aan HR 30 september 2022, nr. 21/02295, ECLI:NL:HR:2022:1339. Het draaide in die zaak om de vraag of (de vordering op grond van) een finaal verrekenbeding een quasi-legaat is. Voor mijn relaas is die vraag nu niet van belang, het gaat me meer om de feiten van de zaak in cassatie.
De erflater:

- heeft eerst een langdurige relatie gehad met partner B;
- is na het eindigen van deze relatie gehuwd met A.

Bij de beëindiging van de relatie met partner B is een vaststellingsovereenkomst gesloten, waarin onder meer de erflater een vruchtgebruik (met vervreemdings- en verteringsbevoegdheid) van een bedrag groot een miljoen euro schuldig zal erkennen aan B onder de opschortende voorwaarde van overlijden van de erflater terwijl B dan nog in leven is.

De vordering uit de vaststellingsovereenkomst heeft duidelijk werking bij het overlijden. Door het overlijden verkrijgt B het vruchtgebruik van een miljoen euro. Als in de vast-

4 Stelling 1 behorende bij het proefschrift van T.J. Mellema-Kranenburg, *De legitieme portie*, Rijksuniversiteit Leiden, Deventer: Kluwer 1988.

stellingsovereenkomst was bepaald dat dit in een testament moest worden geregeld, dan had partner B geen zekerheid gehad; het testament kon immers altijd worden herroepen. Nu is die zekerheid er wel. Natuurlijk alleen als er bij de afwikkeling van de nalatenschap blijkt dat er genoeg middelen in de nalatenschap aanwezig zijn om deze schuld te voldoen. Daar lijkt de procedure ook verder om te draaien, want de erflater deed nog meer.
Bij het aangaan van het huwelijk met A zijn huwelijkse voorwaarden opgesteld. In die huwelijkse voorwaarden is onder andere de volgende bepaling opgenomen:

'6. Uitkering

Mede ter nakoming van zijn natuurlijke verbintenis tot verzorging en onderhoud van [A], is [erflater] bij het einde van het huwelijk door overlijden en bij het einde van het huwelijk anders dan overlijden, verplicht uit te keren aan [A] een bedrag in contanten groot vijfhonderdduizend euro (€ 500.000,00), welk bedrag wordt vermeerderd met eenhonderdduizend euro voor elk jaar dat zijn huwelijk met [A] voortduurt, met dien verstande dat de uitkering nimmer meer zal bedragen dan een miljoen euro (€ 1.000.000,00).

Genoemd bedrag zal worden geïndexeerd op basis van het door het Centraal Bureau voor de Statistiek te publiceren ConsumentenPrijsIndexcijfer (CPI), reeks alle huishoudens, met als basisjaar tweeduizend is honderd (2000=100).'

Het betreft hier dus niet een wederzijdse verplichting, maar slechts een verplichting van de man aan de vrouw.
In de procedure draait het om de vraag of deze vordering (ook) een quasi-legaat is en of dit in casu een schuld is op grond van art. 4:7 lid 1 onder a BW of art. 4:7 lid 1 letter i BW.
Kennelijk waren er in de nalatenschap onvoldoende middelen om zowel het vruchtgebruik van B te regelen (B heeft wel een 4:7 lid 1 letter a BW-schuld, die natuurlijk hoger in rang is) als de vordering uit hoofde van het finaal verrekenbeding te voldoen en daarom maakt de rangorde (kennelijk) verschil.
Dit alles illustreert juist mooi dat zowel vaststellingsovereenkomsten (zoals bijvoorbeeld echtscheidingsconvenanten) als finaal verrekenbedingen gevolg kunnen hebben bij overlijden en ook ingepast worden in het erfrechtelijk systeem.
Een andere belangrijke constatering is dat als er (door een bij leven gesloten overeenkomst) een vordering is die na het overlijden niet (geheel) betaald kan worden uit de nalatenschap, de betreffende vordering onder de gewone erfrechtelijke regelingen valt, ook al is het een quasi-legaat.

5. De schenking bij dode

Bij de invoering van het nieuwe erfrecht in 2003 is ook een regeling voor schenking opgenomen in Boek 7 BW. Daarbij is ook een regeling opgenomen voor de 'schenking bij dode' in art. 7:177 BW.
Wat nu voor mijn betoog hier van belang is, is dat het mogelijk is een overeenkomst (schenking) aan te gaan, die pas werking heeft na overlijden. Alle voorwaarden en tijdsbepalingen die bij een gewone overeenkomst kunnen worden overeengekomen, kunnen ook overeengekomen worden bij een schenking bij dode. Daarmee is het mogelijk om (min of meer op dezelfde manier als bij een testament) een regeling te treffen die werking heeft na het overlijden. Doordat het een overeenkomst is en niet eenzijdig herroepelijk, wordt een grotere rechtszekerheid bereikt voor de begiftigde. De enige onzekerheid is of het geschonken goed nog aanwezig is ten tijde van het overlijden dan wel de nalatenschap genoeg verhaal biedt om aan de aangegane verplichting te voldoen.
Waarom niet bepaalde familie-erfstukken aan de 'eigen' kinderen schenken door middel van een schenking bij dode? Of, als die goederen eerst naar de laatstlevende partner moeten gaan, die goederen door de laatstlevende partner aan de kinderen van de eerstoverleden partner geschonken? De partners maken dan testamenten over en weer waarin de partner de enig erfgenaam is en het betreffende goed naar de kinderen van de oorspronkelijk gerechtigde gaan. Omdat dit testament door de laatstlevende gewijzigd kan worden na het overlijden van de eerste van de partners, maken de partners aanvullend een schenking bij dode, waarin het betreffende goed aan de beoogde verkrijgers toekomt. Voor het geval de partners elkaars kinderen over en weer in een wettelijke verdeling betrekken (als erfgenamen) kan het een schenking bij dode van een vordering worden gemaakt. Deze schenking bij dode kan dan worden gemaakt onder de voorwaarde dat de kinderen van de eerstoverleden partner in de beoogde verhouding erfgenaam zijn bij het overlijden van de laatstlevende partner.
Een ander voorbeeld: stel dat een persoon een bepaald goed of geldbedrag wil nalaten aan een goed doel of een derde en dat goed of geldbedrag moet pas na het overlijden overgaan naar het goede doel? Nu wordt dan vaak toch een testament gemaakt. Waarom in dat geval niet toch een schenking bij dode gemaakt (als tenminste de versterkte positie van het goede doel gewenst is).

6. Het 'Gemeinschaftliches Testament' naar Duits recht

In het Duitse recht is het mogelijk een zogenoemd 'Gemeinschaftliches Testament' te maken. Als ik het goed begrijp, dan wordt hiermee een testament bedoeld waarin in grote lijnen de volgende regelingen worden getroffen:

1. beide echtgenoten maken samen een testament;
2. zij benoemen elkaar in eerste instantie over en weer tot enig erfgenaam;
3. als beide echtgenoten er niet meer zijn, dan zijn de (gezamenlijke) kinderen erfgenaam;
4. eventueel wordt (om erfbelasting te optimaliseren en eventuele pensioenbelangen veilig te stellen) een legaat van het (bloot) eigendom van bepaalde goederen dan wel een evenredig deel daarin aan de kinderen gelegateerd, dit ter bepaling door de langstlevende. Dit legaat

kan ook inhouden dat de waarde van deze goederen moet worden ingebracht;
5. ingeval de langstlevende hertrouwt, dan laat de eerstoverledene een legaat (in geld) na aan de kinderen, ter grootte van hun wettelijk erfdeel;
6. na het overlijden van de eerste echtgenoot, heeft de laatstlevende de vrijheid anders over het eigen vermogen te beschikken.

Voor zover mij bekend is het dus ook in het Duitse recht niet mogelijk om een zodanige regeling te treffen dat de laatstlevende partner na het overlijden van de eerste partner zijn of haar testament niet meer wijzigt.
Het Gemeinschaftliches Testament naar Duits recht zorgt er alleen voor dat tijdens het huwelijk het testament niet kan worden gewijzigd zonder medeweten van de andere partij.

7. Is een regeling mogelijk waarbij enkele elementen van het 'Gemeinschaftliches Testament' in het Nederlandse recht worden ingepast?

In de notariële praktijk blijkt dat bij veel ouders van samengestelde gezinnen de wens bestaat om alle kinderen van beide ouders een gelijk deel in het gezamenlijke vermogen na te laten. Daarbij wordt het door partijen als onwenselijk ervaren dat de laatstlevende partner het testament aanpast na het overlijden van de eerste partner (of tijdens leven, zonder de ander daarover te informeren). In de praktijk worden voor dit probleem bijvoorbeeld wel oplossingen met tweetrapsmakingen toegepast. Het nadeel van deze oplossing is dat het bijzonder ingewikkeld is en nog steeds via het testament werkt.
Gezien het voorgaande is er veel mogelijk, zolang er overeenkomsten met werking na dode worden aangegaan die niet het geheel of een evenredig deel van de nalatenschap betreffen. Overeenkomsten over specifiek aangeduide goederen of vorderingen die opeisbaar worden, zijn wel mogelijk.
Is het mogelijk om tot een vergelijkbare regeling als het hiervoor beschreven 'Gemeinschaftliches Testament' te komen, door een samenstel van verschillende rechtsfiguren, waarbij sommige onderdelen in een overeenkomst worden geregeld en andere in een testament? Ik denk dat dat mogelijk is.
Een dergelijke regeling zou er in het geval van een samengesteld gezin dan, in hoofdlijnen, als volgt uit kunnen zien:
1. Beide ouders maken een 'testament gelijke kinderen': daarmee bedoel ik een testament met een langstlevende-regeling, waarin na het overlijden van de langstlevende het eindresultaat is dat alle kinderen uit beide relaties in de door de ouders gewenste verhouding zullen erven. Ik ga er in dit voorbeeld voor het gemak even vanuit dat alle kinderen uiteindelijk gelijk moeten verkrijgen. Daarmee hebben de ouders (en vooral de langstlevende) tijdens het leven de beschikking over het gehele vermogen en na het overlijden van de laatste van hen beiden komt het restant in gelijkelijk aan de kinderen van beiden toe. Om te voorkomen dat de laatstlevende ook een erfdeel krijgt en daarmee dus per saldo een grotere gerechtigdheid, worden alleen de kinderen tot erfgenaam benoemd (en indien nodig, zoals bij de wettelijke verdeling, de laatstlevende partner voor een klein gedeelte).
2. In huwelijkse voorwaarden of een samenlevingsovereenkomst dan wel een aparte overeenkomst regelen de ouders:
   - dat bepaalde goederen die van belang zijn voor de verzorging van de laatstlevende (denk aan het woonhuis) overgaan naar die laatstlevende. Als deze goederen gemeenschappelijk eigendom zijn, dan kan dit een verblijvingsbeding zijn. Als dat niet het geval is, dan is het een overnamebeding. De laatstlevende brengt de waarde in en die inbreng wordt omgezet in een vordering van de erfgenamen op de laatstlevende die pas opeisbaar wordt na het overlijden van de laatstlevende. Deze schuld kwalificeert daarmee als een art. 4:7 lid 1 letter a BW-schuld. Dit is van belang voor de rangorde bij het overlijden van de laatstlevende. Mijns inziens kan deze overeenkomst ook het karakter van een keuzelegaat in een testament hebben: alle goederen die de laatstlevende verkiest, tegen inbreng van de waarde. Van belang is dat dit element wel een bindende werking heeft: het moet dus bij overeenkomst worden geregeld (en niet in een uiterste wilsbeschikking). Omdat deze overeenkomst niet alle goederen van de nalatenschap betreft, is dit een overeenkomst die niet wordt geraakt door het verbod van art. 4:4 lid 2 BW.
   - Aanvullend doen de ouders over en weer schenkingen aan alle kinderen. Ieder kind verkrijgt daarbij een eigen vorderingsrecht. Deze schenking wordt gedaan onder de volgende voorwaarden:
     - de opschortende voorwaarde dat de schenking opeisbaar wordt bij overlijden van de laatste van beide ouders (schenking bij dode), dan wel bij (her)trouwen van de laatstlevende;[5]
     - dat het resultaat van de afwikkeling van beide nalatenschappen is dat uiteindelijk alle kinderen in totaal in de beoogde verhouding zijn bevoordeeld. Deze laatste voorwaarde is een ontbindende voorwaarde: als de eerder gemaakte testamenten in stand blijven, dan is de schenking niet nodig. Als de laatstlevende toch het testament herroept en aanpast, zodanig dat de gelijke verdeling tussen de kinderen niet wordt bereikt, dan werken de schenkingen zodanig corrigerend, dat de gelijke verdeling alsnog wordt bereikt.

5 Desgewenst kunnen hier de nu gebruikelijke opeisbaarheidsgronden die in langstlevendentestamenten worden opgenomen, worden opgenomen.

Nu dit een schenking bij dode is, kan ook een bewind voor deze schenking worden ingesteld. Wellicht kan een regeling worden getroffen vergelijkbaar met een afwikkelingsbewind zoals dat bij testamenten ook wel wordt ingesteld.

8. Levensverzekering

In situaties waarin partners met kinderen uit verschillende relaties een testament willen maken, is het vaak nodig om de belangen van de laatstlevende partner en de kinderen tegen elkaar af te wegen. Het is meestal niet mogelijk om de laatstlevende partner financieel in (min of meer) dezelfde omstandigheden verder te laten leven en ook de kinderen hun erfdeel te laten toekomen. In ieder geval is daarover bij de testateurs niet altijd duidelijkheid.
In die gevallen wordt toch een testament gemaakt waarin alle bezittingen naar de laatstlevende gaan en de kinderen hun deel pas krijgen na overlijden van de laatstlevende partner. In mijn waarneming is dat vaak de keuze als de perceptie bij de testateurs is dat het financieel niet anders kan. Sinds hypotheekverstrekkers het afsluiten van een levensverzekering niet meer mogen verplichten, is het aantal levensverzekeringen dat wordt afgesloten in mijn waarneming enorm afgenomen. Toch kan in zo een situatie het afsluiten van een levensverzekering een goede oplossing zijn.[6] Die levensverzekering zou dan zo moeten worden afgesloten dat de partner die de verzekering afsluit (en begunstigde is) na het overlijden van de eerstervende partner in de financieel gewenste omstandigheden kan voortleven. Vaak zal dat kunnen als (het aandeel in de woning) van de eerstervende partner kan worden overgenomen en er voldoende (pensioen) inkomen is voor de laatstlevende om verder te leven.
Als een passende levensverzekering met uitkering aan de laatstlevende wordt gecombineerd met een verblijvings- of overnamebeding kan juist de gewenste situatie bereikt worden. Als de uitkering van levensverzekering voldoende hoog is, dan zullen de kinderen vaak wel gelijk hun erfdeel kunnen ontvangen. Naar mijn mening is zo een oplossing beter dan een testament met een vruchtgebruikregeling of een tweetrapsmaking.

9. Conclusie

In deze bijdrage heb ik een aantal voorbeelden gegeven hoe bindende elementen praktisch kunnen worden toegepast in de testamentenpraktijk. Naar mijn mening kunnen een aantal van die oplossingen een zinnige aanvulling zijn op de 'gereedschapskist' van de notariële testamentenadviseur. Nadeel is dat de bindende elementen in separate regelingen moeten worden opgenomen en dat er (vaak) ook meer financiële planning nodig is om een goed passende regeling te maken. Het maken en onderhouden van een passende regeling worden daarmee niet eenvoudiger. Vooral bij samengestelde gezinnen lijkt het me wel noodzakelijk dat er minder 'one size fits all'-langstlevendentestamenten worden geadviseerd. Testamenten die eenvoudig zijn om te maken en die lijken te beantwoorden aan de wens om kinderen meer zekerheid te geven en tegelijk de laatstlevende goed te beschermen, zoals vruchtgebruikregelingen of tweetrapsmakingen, zijn in de afwikkeling vaak ingewikkelder en leiden op termijn tot meer conflicten en onzekerheid. Goedkoop blijkt hier voor de betrokkenen op termijn vaak duurkoop.
De vraag is of het mogelijk maken van een ruimere toepassing van erfovereenkomsten deze nadelen niet heeft. Ook dan lijken er meer financiële informatie en financiële planning nodig te zijn en ook dan zullen er meer separate overeenkomsten (met de nodige formaliteiten) moeten worden gesloten (en onderhouden).
Relatief eenvoudig in te passen in het huidige systeem lijkt me een regeling als bij het 'Gemeinschaftliches Testament' die (als partners dat wederzijds opnemen in hun testament) bij wijzigen van het testament leiden tot mededeling aan de andere partner. Dit lijkt te beantwoorden aan een bij partners vaak bestaande wens.

Over de auteur
Mr. B.O. (Bernard) Kapma
Notaris bij KB notarissen te Amsterdam.

6 Zie over levensverzekering bij samengestelde gezinnen ook J.M.H.L. Cantineau, 'Levensverzekering, gemengde polis en samengesteld gezin, de Hoge Raad snapt het. De Estate Planner ook?', *ftV* 2024/12.